

**Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT (Ed.), *Yöntem Bilgisi*
Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri, Ankara, 2023, 707 sayfa.
ISBN: 978-625-8342-19-2**

Ayşenur AKIN*

Edebî müktesebat geçmişten beri kotarılan, bütün çağlara hizmet eden günümüzde de edebiyatla irtibatın kurulduğu münbit bir ambar vazifesi görür. Bu zengin menbain içerisine dâhil olan edebiyat araştırmacılarının nezdinde farklı disiplinlerin gelişmesine hizmet eden bilim insanları da edebiyat tarihlerinden istifade eder. Edebiyat ilminin yapı taşlarını oluşturan edebiyat tarihlerinin belli bir usul ile incelendiği çalışma olan *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri* geçmişten bugüne istiflediği bütün malzemeyi edebiyat binasına konumlandırır. Öyle ki bir edebiyat araştırmacısının edebiyat tarihlerine vâkıf olmak konusundaki asli görevinin yöntem bilgisini iyi bilmek olduğu söylenebilir. Edebiyat binalarının inşa edilmesinde her bir tuğla bir yapının oluşmasına katkı sağladığı üzere yöntem bilgisinin de bu emsalde edebiyat yapısının methali olarak düşünülmesi yerinde olacaktır. Bir bilimin gelişmesine, büyümesine hizmet eden araştırmacıların ortaya koydukları çalışmalardan hareketle yazının başlığını teşkil eden usul ile vusul bulmanın yolculuğuna okunanlardan istifade edilerek şahit olunmaktadır.

Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri, Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'ın editörlüğünde 2023 yılında Kurgan Edebiyat Yayınları tarafından çıkmış ve okurlarla buluşmuştur. Eserin hazırlanmasında emeği geçen pek çok yazar, eserin incelemeye matuf duran yönlerini aydınlatmakla birlikte edebiyat tarihlerinin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini ihata eden pek çok tarihî vesikayı edebiyat araştırmacılarının dikkatine sunmuştur. Kitap, *Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Edebiyat Tarihleri* ve *Yöntem Bilgisi Açısından Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Tarihleri* olarak iki bölümden oluşmakla birlikte ilk baskısı 2013'te yapılmış olup genişletilmiş ikinci baskısı ile edebiyat tarihimize kazandırılmıştır. Çalışma, *Ön Söz* ve Editör'ün *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihçiliği* üzerine kanaatlerinden oluşan ufuk açıcı yazılardan müteşekkildir. Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'ın edebiyat tarihlerini kronoloji ekseninde sistematize ettiği veriler dönemleri bütüncül bir bakış açısı ile görmeyi sağlamaktadır. Tablo oluşturularak edebiyat tarihlerine kronolojik bakılması 84 yıl içinde yayımlanan 41 Türk edebiyatı tarihini gözler önüne serer. 1888 tarihli Abdulhalim Memduh ile başlayan edebiyat tarihçiliğinin günümüze tevarüs edişi edinilen bilgiler ışığında düşünülmalıdır.

Edebiyat tarihlerinin tablolaştırıldığı bölümün arkasından edebiyat tarihinin meselelerine eğilen araştırmacıların cevap aradığı beş soruya açtığı başlıklar günümüzde de sorgulama alanı açmıştır. Bu sorular günümüz araştırmacılarının hem kaleme aldıkları çalışmalarında hem de üzerinde çalıştıkları araştırmaların oluşmasındaki süreci iyi değerlendirmelerinde büyük önem arz etmektedir. Öyle ki bir edebî çalışmanın

* Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara / TÜRKİYE. E posta: akin.ayşenur5757@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5772-3045.

nüvelerini kazanmak için edebiyat tarihlerini haiz yöntemlerden uzak durmamak gerekmektedir. Edebiyat tarihlerinin genel özellikleri itibarıyla neler olduğunu anlamak için sorulan sorular okurların şuur kazanmasına katkı sağlamaktadır. Kitabın ilk bölümüne geçmeden önce araştırmacılara yöneltilen soruların cevaplarına bölüm başlıkları açan yazarın her bölümde farklı bir meseleyi işaret etmesi kitaba bir yol haritası çizmektedir.

Genel Çerçeve: Edebiyat Tarihine Verilen Rol başlıklı bölümde tezkirecilik geleneğinden beri süregelen edebiyat tarihçiliğinin varlığına değinilmiştir. Edebiyat tarihi fert ile toplum makyasının pergelinden hayatın içine aksedendir. Bu hususta Abdulhalim Memduh, toplum ile fertlerin birbirinden ayrılamayan birlikteliğini, tarihsel süreçte fertlerin toplumları ikame ettiği gerçeğini veciz ifade ile açıklar: “Asar-ı edebiyete, bir kavmin birer tarih-i insanîyettir. Müessirleri itibarıyla ben o tarihin tarihini yazmak fikrine düştüm.” (s.6) Edebiyat eserlerinin toplumlar için önemine değinen Abdulhalim Memduh’un duyarlılığı günümüz edebiyat araştırmacılarının bu düsturla hareket etmelerine imkân tanır. Kitapta edebiyat tarihlerinin öneminden bahseden yazarlardan örnekler verilirken muhtelif yazarların edebiyat tarihleri için yaptıkları tarifler sıralanmaktadır. Şehabettin Süleyman, Faik Reşat gibi yazarlar edebiyat tarihlerini fen bilimine isnat ederek içinde yaşadıkları toplumun cerrahlık, eczacılık, kimya, menafiül aza (fizyoloji) ve mevâlid-i selase (hayvan, bitki ve maden bilimi) şubelerinin varlığından ilham aldıklarını ifade ederler.

Kitabın bu bölümünde yazarlardan alıntılama yapılması dönemlerinin dil anlayışlarının zihniyet ve edebiyat geleneği bağlamında düşünülmesini sağlamaktadır. Faik Reşat ile Şehabettin Süleyman’ın edebiyat tarihlerine bakışlarındaki farklılığa dikkat çeken yazar iki yazarın mukayesesini yaparak araştırmacıların da bu hususta fikir beyan etmelerine olanak sağlamaktadır. “Edebiyatın gayesi nedir?” sorusunun kitabın henüz ilk sayfalarında yöneltilmesinden hareketle Faik Reşat’ın kanaatleri tezkirecilik geleneği ile yetişmesinden ileri gelmekle birlikte geçirdiği edebî devirlerin şartlarından haber vermesi ile edinilen bilgiler okuyucular için de ufuk açıcı olmaktadır:

Bazı doğal ve toplumsal şartlar altında edebî devirler geçirir. Edebiyat tarihi, işte bu devirlerdeki eserler ve eser sahiplerini anlatır. Bu anlatım sırasında edebiyat tarihi, dilin gelişimini de dikkate alır. Bütün bunları yaparken edebiyat tarihinin gayesi nedir? Faik Reşat’a göre edebiyat tarihi sayesinde, mevcut edebiyatın doğduğu dönemler ve onu doğuranlar tespit edilecek, gelecekteki gelişme şartlarını hazırlayacaktır (s.5).

Edebiyat tarihine hizmet eden pek çok edebiyat tarihi yazarının bu kitapta yer alması edebiyat tarihi ile medeniyet tarihinin birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Yazarın medeniyet tarihini edebiyat tarihi ile ilişkilendirmesinde Gustave Lanson’un ve Fuat Köprülü’nün kendisinde bıraktığı izler görülmektedir. Kitabın *Edebiyat Tarihinde Mihver* başlıklı isimli bölümünde edebiyat tarihinin coğrafya ile ilgisi gözler önüne serilir. Siyasi birlik ile coğrafya şartlarının birbirini etkilediği gerçeğinden hareketle Osmanlı Devleti’nden önce Orta Asya Türklerinin adından söz edilmesi de tarih ilminin edebiyat ile olan münasebetinin tezahürüdür. Yazarın edebiyat tarihlerinde kılavuz olan pek çok yazara atıfta bulunması ve eserlerinden hareketle kelimelerin temsil ettiği düşüncüyü edebiyat tarihçisinin dilinden nakletmesi edebî dil ve üslubun döneminden ayrı düşünülmemesine vesile olmaktadır. Bölüme adını veren *mihver* kelimesinin İbrahim Necmi Dilmen’in tefekküründeki yansımalarını görmemize

vesile olan şu cümleler dikkate değer bilgiler içerirken dönemin dil özelliklerine de vâkıf olmayı gerekli kılmaktadır.

Edebiyat, efkâr ve hissiyatı lisan vasıtasıyla ifade eder; lisan ise milletin hemen en mühim bir alâmetidir. Binaenaleyh edebiyat, her şeyden evvel tamamıyla millî bir hadisedir ve bu bütün millî tezahürlerle muvazi ve mütevazın olarak tekâmül eder. Bu cihetle edebiyat tarihini, devlet fikri etrafında değil, millet fikri etrafında temerküz ettirmek lazım gelir (s. 6-7).

Devir Meselesi Bölümü edebiyat tarihinin en önemli meselelerinden biri olan tasnife değinmektedir. Edebî devirlerin oluşumundan söz eden yazarlar arasında Ziya Paşa'nın *Harabat Mukaddime*'sinin *Ahval-i Şuara-yı Rum* bahsini aydınlığa kavuşturmuşlardır. "Kudema" (eskiler), "Evasıt" (ortadakiler) ve "Evahir" (Sondakiler) şeklinde verilen devir tasnifi, cemiyetlerin de değişimine ortam hazırlamıştır. Kitapta Osmanlı Dönemi'ne ait devir tasnifi, divan şairlerine kadar uzanmıştır. Bu yönü ile de bir emsal teşkil eden bu çalışmayla kadim dönemleri bertaraf etmeyen duyarlılığın ürünü olarak karşılaşılmaktadır. Erzurumlu Kadı Darir, Sinan Paşa ve Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa gibi nesir yazarların değerlendirildiği çalışmada Faik Reşat'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sinde Osmanlı şiirinin 12 devreye ayrılmasında yaşadıkları dönemlerin yüzyılları ve kaleme aldıkları eserlerin edebiyat tarihine intikali söz konusudur. Bu bakımdan divan şiirinin büyük edipleri içinde buldukları edebî muhitin de mümtaz şahsiyetleridir. Onların isimleri ile zikredilen devirlerin tasnif edilmesinde Âşık Paşa'dan başlayıp Şinasi'ye kadar süren edebî zuhur etkilidir.

Dil ve edebî türler meselesi adı altında sınıflandırmaya tabi tutulan kitapta emeği geçen yazarlar bu sınıflandırmayı Osmanlı Dönemi edebiyat tarihlerinden mühlhem bir anlayışın ifadesi olarak görürler. Tespitlerin ve kanaatlerin referans alındığı ve çalışmanın kaynaklar arasında gösterildiği muhtelif eserler, araştırmacıların mukayeseli bir bakış açısına sahip olmalarını sağlar. Kitabın ilk bölümüne geçmeden önce tasnif edilen ve ön söze dayanak oluşturan bu bilimsel tespitler araştırmacıların edebiyat tarihçiliği minvalinde fikir yürütmelerini sağlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan Osmanlı Dönemi Türk edebiyat tarihlerine bakıldığında pek çok akademisyenin müşterek emeklerinin ürünü olduğu görülür. Osmanlı edebiyat tarihinin oluşumundaki ilk nüvelerden biri olan Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* isimli eseri ile yazın hayatında yer edinmesi eseri pek çok edebiyat tarihi çalışmasının da referans aldığı kaynak kitap konumuna getirir. Öğr. Gör. Dr. Sibel Yılmaz'ın çalışmasına Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyesi*'ni konu edinerek orijinalinden okuyuculara aktarması Tanzimat Dönemi şair ve yazarların edebiyat tarihine sağladığı katkıların görülmesine vesile olur.

Kitabın içerisinde yer alan makalelerin özellikle referans noktası olarak Tanzimat Dönemi yazarlarını örnek göstermesi Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatı devrinin yeni bir medeniyet dairesini ikame etmesinden kaynaklanmaktadır. *Osmanlı Edebiyatı Tarihi* içerisinde çalışmanın editörlüğünü de yapan, aynı zamanda kitabın içerisinde muhtelif yazılarına da yer veren Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'ın Şehabettin Süleyman'ın edebiyat tarihleri hakkında yazdığı aydınlatıcı tespitler ve ayrıntılı dipnotlar yazar ve şairler hakkında malumat sahibi olunmasını sağlamaktadır. Edebiyat tarihlerinin genel çerçevesi başlığı altında değerlendirmelerin büyük öneme sahip olduğunun altını çizen yazar, tarihî vesikalar vasıtası ile eserlerin bibliyografyasını araştırmacıların muhakemesine sunar. Çalışmanın edebiyat tarihlerini kapsamlı bir şekilde ele alması muhkem bir edebiyat geleneğinin varlığına da işaret etmektedir.

Dr. Öğr. Üyesi Yerlan Zhiyenbayev'in Faik Reşat'ın kaleme aldığı *Tarih-i Edebiyat-i Osmanîye*'si hakkında kaleme aldığı inceleme makalesi eserin orijinalinden aktarmalar yaparak eserin tenkide uğrayan taraflarını da göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Faik Reşat'ın eleştirdiği hususların başında gelen “devir teşekkülü” çalışmada münekkidin eseri merkeze alarak esere hangi cihetle yaklaşmak gerektiğinin anlayışını ihtiva etmektedir. Edibin tenkit edildiği hususun temel argümanı, Türk edebiyatı tarihinin ilk devrini Osmanlı Devleti'nin teşekkülüyle başlatmasıdır. Yazar, bu fikrini şu şekilde ifade etmektedir:

Şiir ve inşadan ibaret olan edebiyat bize Selçuklulardan intikal etmiştir. Osmanlılarda şiir Âşık Paşa'dan başlar. Faik Reşat'ın edebiyat tarihi tanımı şöyledir: Tarih-i edebiyat umumiyat üzere, her millette nazım ve nesirden ibaret edebiyatın iptidâ-yı şüyuundan hâl-i hazırta yahut muayyen bir zamana kadar ahvâl-i tarihiyesini bildiren bir fendir... Bizim okuyacağımız tarih-i edebiyat, Osmanlı tarih-i edebiyatı olduğu cihetle cümledeki “her millet tabirinin” “Osmanlılarda” tabirine tebdili yahut “edebiyat” lafzına bir de “Osmanlı” sıfatının ifazesi ile tahsisen zikrolunmak da mümkündür (s.74).

Çalışmaya müşterek bir emeğin ürünü olarak dikkat çeken, yenileşme fikirlerinin cereyan ettiği edebiyat tarihimiz olan Şehabettin Süleyman ve Köprülüzâde Mehmet Fuat'ın *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*'ı hakkında beyan ettikleri fikirler önem arz etmektedir. Doç. Dr. Dinçer Apaydın'ın yöntem bilgisi açısından bu eser üzerine eğilmesi yenileşme hareketleri bağlamında edebiyata farklı bir perspektiften bakmayı gerekli kılmaktadır.

Edebiyat tarihçiliğinden genel olarak bahseden araştırmacı, edebî eserlerin zuhuru dönemin dil anlayışı ile beraber okuyuculara naklederken edebî eserlerin müspet bilimler içerisine dâhil olmasında edebiyatın hayatla ilişkisinden de dem vurur. Edebiyat araştırmacısının tespitlerinden hareketle determinist yaklaşımın Şehabettin Süleyman ve Köprülüzâde Mehmet Fuat'tan mülhem olduğu ileri sürülebilmektedir. Çalışmada dikkati çeken bu konudan hareketle üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir mesele ise edebiyatın fizyolojik bir serencamla muayyen olmasıdır. Yazarların edebiyat tarihi hakkında ortaya koydukları eserden alınan bu bölüm dimağlarda edebî lezzetin miyarını göstermektedir:

Her nebat esas itibariyle bir tohumun mevlududur. Fakat o tohumun, o nüvenin hayat bulması, intişar edebilmesi için birtakım şerait-i hariciyeye ihtiyaç vardır. Bazı nebatat muayyen bir arz, bir hararet dâhilinde, pek ziyade kuvvet ve hayat buldukları hâlde başka bir mahalde ölürler, biterler, mahvolurlar... Mesela portakal gibi... Portakal ağaçları sıcak memleketlerin, yazı çok memleketlerin mahsulüdür. Soğuk, yazı az memleketlerde çürür, mahvolur: yaşamaz (s.126)...

Çalışmaya bir başka numune teşkil eden edebiyat tarihimiz, İbrahim Necmi Dilmen'in *Tarih-i Edebiyat Dersleri*'dir. Bu eser, edebiyat tarihine tek yönlü değil çok yönlü bakmayı gerektiren bir özverinin ürünüdür. Doç. Dr. Tayfun Haykır'ın kaleme aldığı kitap bölümünden hareketle edebiyat tarihinin dönemin zihniyetinden ayrı düşünülmediği anlaşılmaktadır. Çalışmada İbrahim Necmi Dilmen'in dil hassasiyetine eğilen araştırmacı dilin ayrılan kollarını Türkçe'nin tarihî dönemlerine bağlayarak *Orhun Kitabeleri*, *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l Hakayık* gibi Türk edebiyatının müstesna eserlerini kitap bölümünde örnek göstermektedir. Türkçenin değerlerini coğrafyalar ötesinden görmeye çağırın yazar, Osmanlı edebiyatının tarihî devrelerini tasnif ederken

Türklerin İslamiyet dairesine girmesiyle din değiştirmelerinde yapılan seferlerin etkili olduğunun altını çizmektedir.

Edebiyat tarihinin kronolojik bir çizgide ilerlediğini gösteren araştırmacı edebiyatın İslamiyet öncesindeki durumundan Anadolu'ya intikal etmesinde geçirdiği değişimden okuyucuları haberdar eder. Edebiyat tarihlerinin tesis edilmesinde en önemli başlangıç noktalarından biri olan tasnifin İbrahim Necmi Dilmen tarafından “kadim” ve “cedit” olmak üzere iki büyük şubeye isnat edilmesi söz konusudur. Dilmen'in bugün bile geçerliliğini koruyan tasnif sistemine tâbi tuttuğu edebî dönemlerin görülmesinde kitapta emeği geçen yazarların rolü takdirle karşılanmaktadır.

Kitabın *Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı Tarihleri* başlıklı bölümü 8 ayrı kitap bölümünden müteşekkil olarak pek çok temel edebî meseleye bakış açısı kazandırmış, bunlardan biri olan edebî çevreler, dönemlerinin dil ve üslup özellikleriyle mucip olduğunu göstermiştir. Bütün bu edebiyat tarihi meselesinin kapsamı içerisine dâhil olan malumat kitaba emek vermiş pek çok aydın kimliğin görüşleri etrafında vuku bulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınmış olan edebiyat tarihlerini 25 ayrı makale ile edebî çevrelere, akım ve fikir hareketlerine, zihniyetlere, edebî geleneklere, yazarlar ve eserleri gibi pek çok mevzua açıklık getiren araştırmacılar, Osmanlı Dönemi'nin yerine ikame edilen Cumhuriyet rejiminin getirdiği yeniliklerle nasıl bir edebiyat tarihçiliği anlayışı oluştuğunu incelemiştirlerdir. Bu hususta edebiyat tarihinde yer edinen büyük isimlerin zikredildiği bu çalışmada titizlik ve özveri düsturuna şahit olunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüz edebî kimliğinin toplum ve fert nezdinde şekillenmesinde Cumhuriyet Dönemi'nin mahfuz kalan pek çok meselesi aydınlatılmış; bu sayede de kitaptan istifade eden araştırmacıların akademik hayatlarında kaleme aldıkları çalışmalarına ışık tutmuştur. Agâh Sırrı Levend, Sadettin Nüzhet Ergun, Tahir Olgun, Celâl Tahsin Boran, İsmail Habip Sevük, İsmail Hiket Ertaylan, Mustafa Nihat Özön, Orhan Rıza Aktunç, Murat Uraz, Hüseyin Nihâl Atsız, Hıfzı Tevfik Gönensay, Nihat Sami Banarlı, A. Ferhan Oğuzkan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Kabaklı, Kenan Akyüz, Seyit Kemâl Karaalioğlu, edebiyat tarihine hizmet etmiş isimler tanıtılarak edebiyat tarihçiliğinde yöntem bilgisine bağlı kaldıkları görülmüştür. Nitekim bir disiplinin entelektüel camiadaki yolculuğu belli bir usule münatıftır. Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında kaleme alınan edebiyat tarihçiliğinin tür ve dönem eksenindeki gelişimini idrak etmek konusunda yazarları ve eserlerini refere etmek gerekmektedir.

Çalışma bütün araştırmacılar için bir kılavuz kitap olmakla birlikte Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nin yalnızca Türkiye sınırları için değil Türk dünyasının bütün coğrafyalarını da gözeten anlayışın mahsulüdür. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen *Dünya Türklerinin Kültür Köprüsü* adıyla duyurulan *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı* projesi 31 cilt olarak hazırlanmış; pek çok araştırmacının edebiyat tarihindeki rolünü tayin etmiştir. Çalışma, mahdut bir coğrafyaya değil, münbit bir edebî havzaya nâzır duruşuyla edebiyat tarihlerinin yöntem bilgisi bağlamında incelenmesine yol göstermiş; ilk yazılı edebiyat tarihlerimizin kaleme alınmasından bu yana edebiyat tarihçiliğimizin nasıl işlendiğine vâkıf olmak konusunda kaynak kitap olmuştur. Bütün bu bilgiler ışığında *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri* adlı kitap ile edebiyatın kapı araladığı nice tefekküre kulak verip usul ile vusul bulan edebiyat tarihçiliğimizin geçmişten geleceğe tevarüs edişine şahit olunmaktadır.